

УРАХУВАННЯ ВИМОГ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УПРАВЛІННІ ЕКСПОРТНО-ІМПОРТНИМИ ОПЕРАЦІЯМИ

В.Ф.Грищенко, к.е.н., І.В.Грищенко, аспірантка
Сумський державний університет

Стаття присвячена теоретико-методичним засадам формування організаційно-економічного механізму управління економічним потенціалом регіону з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки. Подано авторське вирішення наукового завдання – вдосконалення організаційно-економічного механізму екологізації експортно-імпорتنих операцій з урахуванням вимог забезпечення глобальної екологічної безпеки, що сприятиме підсиленню адаптивності та конкурентоспроможності національної економіки.

Ключові слова: еколого-економічна безпека, організаційно-економічний механізм, експорт, імпорт, експортно-імпорتنі операції, зовнішньоторговельне сальдо, міжнародні економічні відносини, спеціальний екологічний митний тариф, комплексна еколого-економічна оцінка.

Вступ. Актуальність дослідження обумовлена тим, що в умовах інтернаціоналізації комерційно-господарської діяльності та посилення негативного антропогенного впливу на навколишнє природне середовище виникає об'єктивна необхідність розроблення дієвого механізму управління економічним потенціалом регіону з урахуванням вимог його еколого-економічної безпеки.

Проблемам урахування екологічного фактора при оцінці економічного потенціалу регіону присвячені численні праці вітчизняних та закордонних авторів, таких як О. Балацький [13, 20], З. Варналій [1], Л. Жарова [19], А. Жулавський [5], Н. Караєва [14], В. Кислий [13], Р. Корпан [14], Є. Лапін [13, 20], Л. Мельник [13, 20], І. Недін [14], В. Сабадаш [11, 12] О. Теліженко [13, 20], Є. Хлобистов [14, 17, 18, 19], І. Частоколенко [14], І. Чернодід [1] та ін. Разом з тим, недостатньо розробленими є науково-методичні підходи до формування організаційно-економічного механізму управління експортно-імпортним потенціалом регіону з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки та оцінки економічного ефекту від його впровадження.

Постановка задачі. Основною метою дослідження є аналіз теоретичних та науково-методичних положень щодо управління економічним потенціалом регіону з урахуванням вимог його еколого-економічної безпеки.

Результати дослідження. У сучасних умовах господарювання раціональне використання природних ресурсів і охорона довкілля є об'єктивною передумовою економічного зростання будь-якого регіону. Мінливість факторів зовнішнього та внутрішнього середовища регіону призводять до необхідності аналізу можливих зовнішніх та внутрішніх проявів взаємозв'язку його економічної та екологічної підсистем. Такі зовнішні та внутрішні прояви, що можуть впливати на безпеку регіону можна вважати загрозами і небезпеками.

Україна є невід'ємною частиною світової соціально-економічної системи, діяльність якої базується на необмеженому використанні природних ресурсів у господарському обігу, що призводить до забруднення довкілля та виснаження природно-ресурсного потенціалу країни, сприяє поглибленню екологічної кризи, появи перед Україною глобальних еколого-економічних небезпек. Зазначені фактори є першопричиною появи додаткових витрат суб'єктів господарювання та спричиняють втрату валового внутрішнього та валового регіонального продукту, обумовлюючи необхідність розробки системи ефективних економічних інструментів управління економічним потенціалом регіону з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки (ЕПР з УВЕБ).

Під еколого-економічною безпекою можна розуміти стан збалансованого розвитку та захищеності соціально-економічної підсистеми регіону від реальних та потенційних загроз, що створюються впливом як антропогенних, так і природних факторів на довкілля.

Концепція управління ЕПР з УВЕБ повинна пов'язувати у єдине ціле три основні регіональні підсистеми (інституціональну, соціально-економічну та екологічну) і розкривати основні принципи їх взаємодії (рис. 1).

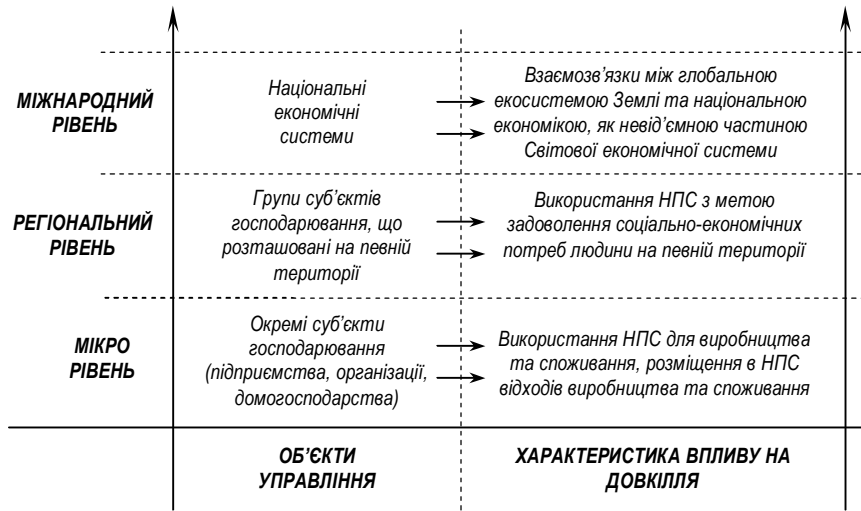

Рис. 1 – Рівні еколого-економічних взаємозв'язків в системі управління економічним потенціалом регіону

У контексті концепції ЕПР з УВЕБ увагу необхідно концентрувати на дослідженні еколого-економічних взаємозв'язків між елементами інституціональної, соціально-економічної та екологічної підсистем регіону (рис. 2).

У цілому урахування вимог еколого-економічної безпеки регіону призведе до структурної перебудови соціально-економічної підсистеми регіону у напрямі її екологізації. А саме: до формування раціональної та екологічно збалансованої просторової структури економіки регіону; розвитку ефективних конкурентоздатних напрямів економічної діяльності; раціонального використання трудових ресурсів; вирівнювання соціально-економічного розвитку регіонів; досягнення регіональної збалансованості інтересів охорони природного середовища та соціально-економічного розвитку; покращення демографічної ситуації; збільшення тривалості життя населення регіону; покращення стану НПС; підвищення показників валового регіонального продукту.

Необхідно підкреслити, що для успішної практичної реалізації концепції управління ЕПР з УВЕБ необхідною умовою є обов'язкове вартісне вираження усіх взаємозв'язків між елементами екологічної та соціально-економічної підсистем регіону, яке може характеризуватися обсягами доходів та витрат соціально-економічної та інституціональної підсистем регіону. Характер таких взаємозв'язків залежить від ступеня антропогенного навантаження соціально-економічної системи на довкілля.

В ринкових умовах господарювання однією з основних умов врахування вимог еколого-економічної безпеки регіону є не перевищення інтегрального антропогенного навантаження на довкілля відновлюваної здатності його екологічної підсистеми.

Кожен регіон має свої індивідуальні максимально припустимі значення антропогенного навантаження на довкілля, які обумовлені індивідуальною здатністю його екологічної підсистеми до асиміляції розміщення забруднюючих речовин та самовідновлення. Врахування вимог еколого-економічної безпеки регіону допоможе привести у відповідність темпи економічного розвитку регіону та індивідуальні можливості його екологічної підсистеми. Тобто, темпи економічного розвитку регіону повинні знаходитися у межах діапазону допустимих значень – відповідати індивідуальним темпам асиміляції забруднюючих речовин та самовідновлення екологічної підсистеми регіону.

Загальновідомим фактом є те, що ринкові механізми не завжди спрацьовують щодо урахування вимог еколого-економічної безпеки. Тому, сьогодні, актуальним завданням залишається формування організаційно-економічного механізму управління економічним

потенціалом регіону з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки та оцінки економічного ефекту від його впровадження на основі системного підходу.

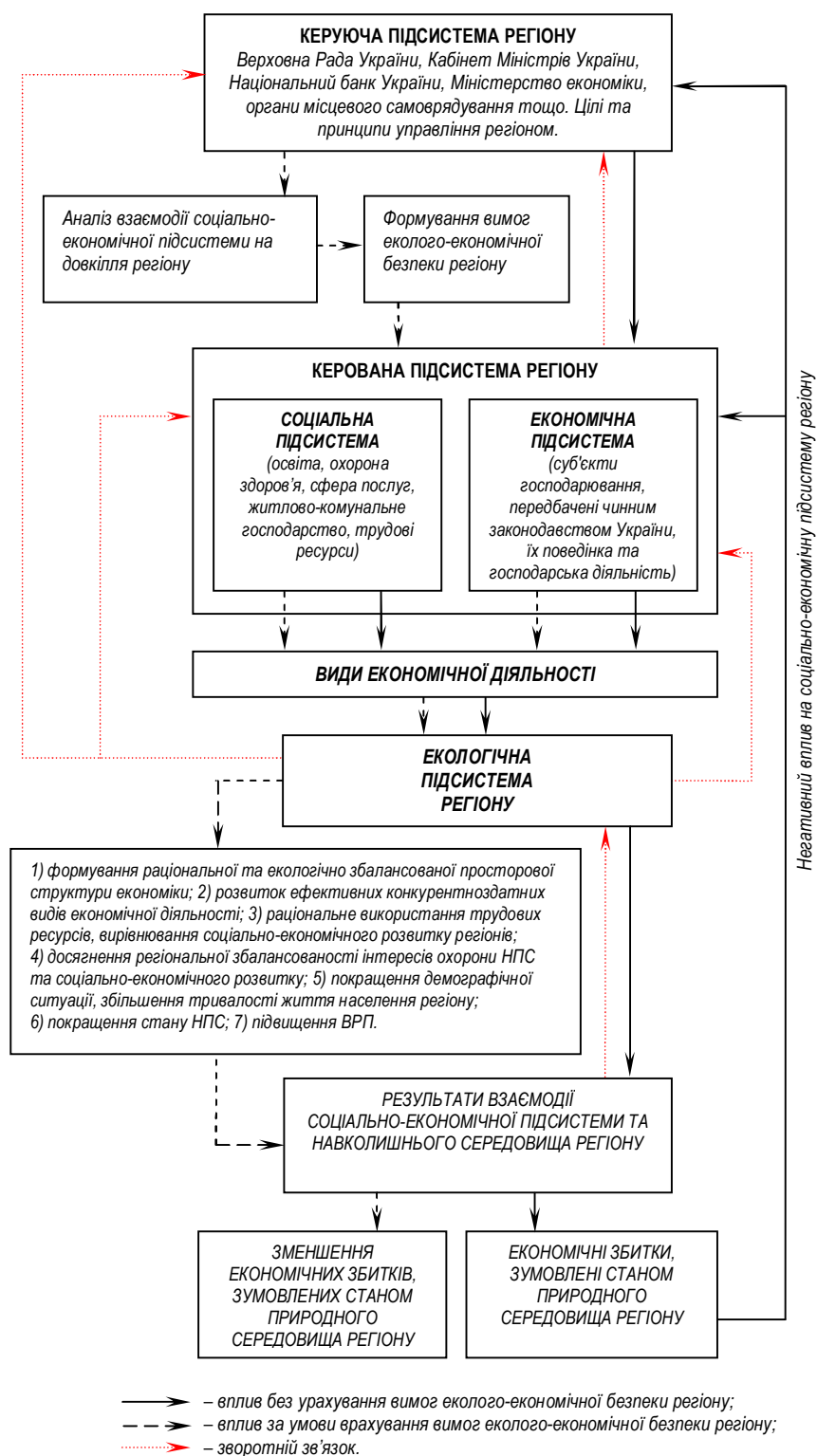
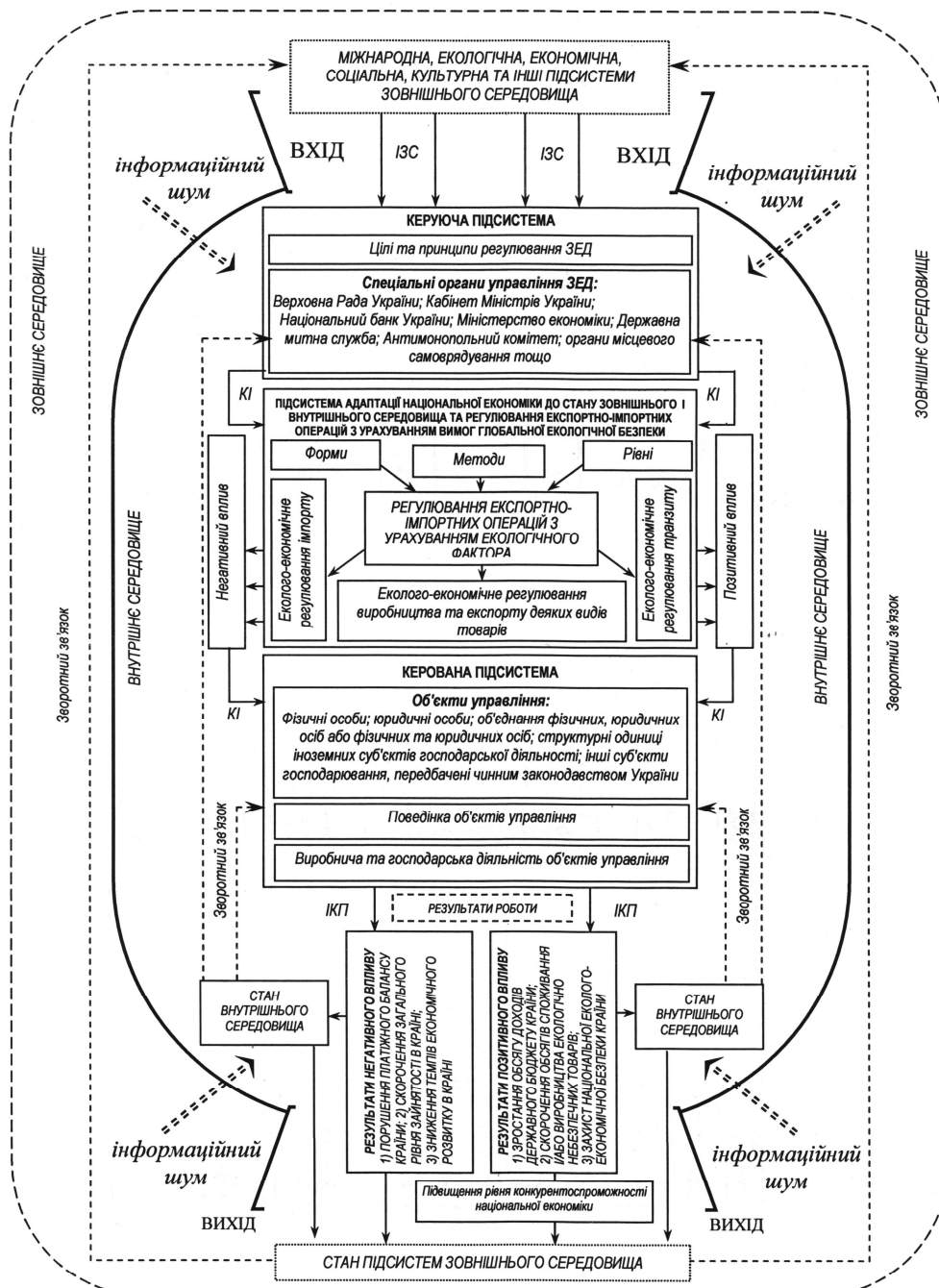

Рис. 2 – Урахування вимог еколого-економічної безпеки в управлінні економічним потенціалом регіону

У цілому урахування вимог еколого-економічної безпеки регіону призведе до структурної перебудови соціально-економічної підсистеми регіону у напрямі її екологізації. А саме: до формування раціональної та екологічно збалансованої просторової структури

економіки регіону; розвитку ефективних конкурентоздатних напрямів економічної діяльності; раціонального використання трудових ресурсів; вирівнювання соціально-економічного розвитку регіонів; досягнення регіональної збалансованості інтересів охорони природного середовища та соціально-економічного розвитку; покращення демографічної ситуації; збільшення тривалості життя населення регіону; покращення стану НПС; підвищення показників валового регіонального продукту.

Запропоновано авторський підхід до формування структури організаційно-економічного механізму екологізації експортно-імпортних операцій, здійснено докладний опис його елементів та взаємозв'язків між ними, рис. 3. Розвинуто методичні положення щодо оцінки економічної ефективності функціонування організаційно-економічного механізму екологізації експортно-імпортних операцій.

Умовні позначення: ІЗС – імпульс зовнішнього середовища; КІ – керуючий імпульс; ІКП – імпульс керованої підсистеми

Рис. 3. Принципова схема організаційно-економічного механізму екологізації експортно-імпортних операцій

Визначено, що організаційно-економічний механізм екологізації експортно-імпортних операцій – це система інституційних структур, принципів їх організації, економічних методів, способів і прийомів впливу на суб’єкти господарювання, що забезпечують дотримання екологічних норм і нормативів та вимог чинного законодавства під час проведення експортно-імпортних операцій.

Економічну оцінку впливу експортно-імпортних операцій на навколишнє природне середовище з урахуванням обсягу кожного окремого імпортного й експортного товарного потоку можна здійснювати за формулою:

$$Y_{EIO} = \sum_{i=1}^n Y_i^E + \sum_{j=1}^m Y_j^I = (Y_{CT}^E + Y_{ДП}^E + Y_{ХП}^E + Y_{ХІМ}^E + Y_{НМП}^E + Y_{МЕ}^E + Y_{МА}^E + Y_{БД}^E + Y_T^E + Y_{ІН}^E) + (Y_{CT}^I + Y_{ДП}^I + Y_{ХП}^I + Y_{ХІМ}^I + Y_{НМП}^I + Y_{МЕ}^I + Y_{МА}^I + Y_{БД}^I + Y_T^I + Y_{ІН}^I), \quad (2)$$

де Y_{EIO} – екологічна ємність експортно-імпортних операцій, тис грн;

Y_i^E – екологічна ємність i -го експортного потоку, тис грн;

Y_j^I – екологічна ємність j -го імпортного потоку, тис грн;

$Y_{CT}^E, Y_{ДП}^E, Y_{ХП}^E, Y_{ХІМ}^E, Y_{НМП}^E, Y_{МЕ}^E, Y_{МА}^E, Y_{БД}^E, Y_T^E, Y_{ІН}^E, Y_{CT}^I, Y_{ДП}^I, Y_{ХП}^I, Y_{ХІМ}^I, Y_{НМП}^I, Y_{МЕ}^I, Y_{МА}^I, Y_{БД}^I, Y_T^I, Y_{ІН}^I$

– екологічна ємність експорту та імпорту продукції сільського господарства, добувної, харчової, хімічної промисловості, неметалевої мінеральної продукції, металургійної продукції, машин і устаткування, будівельних, транспортних послуг і продукції інших видів відповідно, тис грн.

Урахування в системі економічних розрахунків впливу експортно-імпортних операцій на навколишнє середовище дозволяє оптимізувати їх товарну структуру. З одного боку, це сприяє оптимізації виробництва певних видів продукції, а з іншого – відкриває можливості оптимізації споживання природних ресурсів, що можуть включати ресурсозбереження і вибір альтернативних їх видів. Вирішення такого кола питань здатне впливати на ефективність здійснення експортно-імпортних операцій і надає можливість повністю виключити з товарної структури експорту-імпорту екологічно небезпечні види товарів та послуг. Це дозволяє у кілька разів зменшити антропогенне навантаження на навколишнє середовище (зменшити споживання ресурсів, перейти на використання технологій, що, у свою чергу, дозволяють зменшити рівень забруднення навколишнього середовища під час виробництва і споживання товарів та послуг). Економічні інструменти екологізації експортно-імпортних операцій націлені на стимулювання саме таких напрямів розвитку національної економічної системи.

Одним із найбільш дієвих інструментів екологізації експортно-імпортних операцій є спеціальний митний тариф, який враховує екологічний фактор. На основі науково-методичних рекомендацій щодо визначення екологічної ємності виробництва товарів та послуг, розподілу антропогенного навантаження на довкілля між виробництвом продукції певної галузі на експорт і споживанням імпортової продукції та враховуючи специфіку регулювання експортно-імпортних операцій у роботі були визначені ставки спеціального екологічного митного тарифу за товарними потоками. Такий митний тариф можна розглядати як фактор комплексного вирішення еколого-економічних проблем, з якими стикається країна при здійсненні експортно-імпортних операцій. Спеціальний екологічний митний тариф повинен відповідати максимальній кількості можливих варіантів інтенсифікації експортно-імпортних операцій у майбутньому. Такий ефективний економічний інструмент регулювання експортно-імпортних операцій, як спеціальний екологічний митний тариф, може використовуватися як альтернатива існуючим односпрямованим інструментам державного економічного регулювання експортно-імпортних операцій. Спеціальний екологічний митний тариф дозволяє економічній системі країни вчасно реагувати на різні прояви впливу експортно-імпортних операцій на стан елементів навколишнього природного середовища в умовах невизначеності.

Економічний ефект дії організаційно-економічного механізму екологізації експортно-імпортних операцій спрямований на компенсацію негативного впливу зовнішньоекономічної

діяльності на довкілля з урахуванням вимог глобальної екологічної безпеки та дозволяє підсилити адаптивність і конкурентоспроможність національної економіки.

Висновки. Результати дослідження дозволили зробити такі висновки:

1. Проведений аналіз показав, що урахування екологічного фактора в управлінні економічним потенціалом території може сприяти формуванню раціональної та екологічно збалансованої просторової структури економіки; розвитку ефективних конкурентоздатних видів економічної діяльності; раціональному використанню трудових ресурсів, вирівнюванню соціально-економічного розвитку регіонів; досягненню регіональної збалансованості інтересів охорони природного середовища та соціально-економічного розвитку; покращенню демографічної ситуації, збільшенню тривалості життя населення регіону; покращенню стану природного середовища; підвищенню ВРП.

2. Успішна практична реалізація концепції управління ЕПР з УВЕБ можлива лише за умови правильного врахування цілей еколого-економічної безпеки регіону. Для цього необхідною умовою є забезпечення збалансованості економічного розвитку регіону та асиміляційно-відновлюваних можливостей його екологічної підсистеми, що може бути досягнуто шляхом формування організаційно-економічного механізму управління економічним потенціалом регіону з урахуванням вимог його еколого-економічної безпеки на основі системного підходу.

3. Під організаційно-економічним механізмом екологізації експортно-імпортних операцій розуміється система інституційних структур, принципів їх організації, економічних методів, способів і прийомів впливу на суб'єкти господарювання, які забезпечують дотримання екологічних норм і нормативів та вимог чинного законодавства під час проведення експортно-імпортних операцій. Науково-методичний підхід до формування організаційно-економічного механізму екологізації експортно-імпортних операцій, базується на використанні показників екологічної ємності експортно-імпортних товарних потоків та впровадженні спеціального екологічного митного тарифу в системі їх регулювання.

4. Аналіз взаємозв'язків між рівнями і складовими структури організаційно-економічного механізму екологізації експортно-імпортних операцій дав можливість, на основі застосування системного підходу, побудувати структуру організаційно-економічного механізму екологізації експортно-імпортних операцій, який складається з керуючої, керованої підсистем, підсистеми регулювання ЕІО з урахуванням вимог екологічної безпеки, прямих та зворотних зв'язків у внутрішньому та зовнішньому середовищі, здійснити докладний опис елементів механізму та взаємозв'язків між ними. Врахування інтеграції цілей суб'єктів зовнішньоекономічних відносин щодо забезпечення глобальної екологічної безпеки дозволяє підсилити адаптивність та конкурентоспроможність національної економіки.

5. Виділяються такі основні переваги впровадження спеціального екологічного митного тарифу: по-перше, спеціальний митний тариф, який враховує екологічний фактор, може бути використаний для розвитку екологічно орієнтованих стратегій здійснення експортно-імпортних операцій; по-друге, такий тариф може бути використаний для розвитку загальної адаптивної стратегії регулювання обсягів експортно-імпортних операцій з метою попередження невизначеності їх дії на стан елементів навколишнього природного середовища.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Варналій З.С. Загрози економічній безпеці та її індикатори [Текст] / З.С.Варналій, І.С.Чернодід // Економічна безпека; за ред. З.С. Варналія. – К.: Знання, 2009. – С. 63–79.
2. Глазьев С.Ю. О стратегии развития российской экономики: [Научный доклад] / С.Ю. Глазьев [Электронный ресурс] . – М.: РАН, Центральный экономико-математический институт, 2001. – Режим доступа: <http://edu.ioffe.ru/lectures/glaziev/>
3. Готовність України до інтеграції у Європейське енергетичне співтовариство: виконання директиви 2001/80/ЕС // Аналітичний звіт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.icps.com.ua/files/articles/64/71/Energy_analytical%20report.pdf
4. Грановський В. Нова зовнішня політика: Україна має план / В. Грановський, В. Нанівська // Перспективні дослідження. – 2011. – № 1–2. – 75 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.icps.com.ua/files/articles/64/14/NFU_Ukr_for_site_new.pdf

5. Жулавский А.Ю. Основы эколого-экономической сбалансированности развития региона / А.Ю. Жулавский // Вестник Сумского государственного университета. Серия Экономика. – 2007. – Т.2, №1. – С. 112 – 122.
6. Звіт Європейської Комісії щодо діяльності ЕнС за 2011 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/energy/gas_electricity/community/doc/20110310_report_en.pdf
7. Зменшення шкідливих викидів у тепловій електроенергетиці України через виконання вимог Європейського енергетичного співтовариства: Зелена книга – документ для обговорення // Документ з аналізу політики підготовлено в рамках проекту «Стратегія інтеграції України в Європейське енергетичне співтовариство» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.icps.com.ua/files/articles/64/71/Energy_Com_UKR.pdf
8. Послання Президента України до Верховної Ради України „Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002 – 2011 роки”. // Урядовий кур’єр. – 2002. – №100 (4 червня 2002 р). – С. 5.
9. Постанова Верховної Ради України від 05.03.1998 р. № 188/98-ВР «Про основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних. ресурсів та забезпечення екологічної безпеки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=188%2F98-%E2%F0&p=1290941518787903>
10. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.10.2007 р. № 880-р. «Про схвалення Концепції національної екологічної політики України на період до 2020 року» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=880-2007-%F0&p=1290941518787903>
11. Сабадаш В.В. Енергетично-ресурсна безпека України: загрози виникнення еколого-економічних конфліктів / В.В. Сабадаш // Вісник СумДУ. – 2009. – №2. – С. 70–77.
12. Сабадаш В.В. Соціально-економічні виміри екологічного конфлікту / В.В. Сабадаш // Механізм регулювання економіки. – 2006. – №2. – С. 190–201.
13. Социально-экономический потенциал региона: [монография] / А.М. Телиженко, Е.В. Лапин, Л.Г. Мельник, С.Н. Ильяшенко, В.Н. Кислый и др. [под общ. ред. проф. Балацкого О.Ф.]. – Сумы: ВТД «Университетская книга», 2010. – 364 с.
14. Сталый розвиток: еколого-економічна оптимізація територіально-виробничих систем: [навчальний посібник] / Н.В. Караєва, Р.В. Корпан, Т.А. Коцко, І.В. Недін, Є.В. Хлобистов, І.П. Частокотенко [за заг. ред. І.В. Недіна]. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. – 384 с.
15. Сухоруков А. Тенденції світового руху підприємницького капіталу та економічна безпека України / А. Сухоруков, О. Острий // Глобалізація інвестиційних процесів та фінансова безпека України: матеріали Міжнародної наук.-практ. конф., 27 червня 2001 р. / Міжвідомча комісія з питань фінансової безпеки при Раді національної безпеки і оборони України. – К.: РНБОУ, 2001. – С. 103.
16. Тарнавский В. Чем торгует Украина / В. Тарнавский // Внешняя торговля. – 2000. – №13. – С. 72–73.
17. Хлобистов Є.В. Екологічна безпека трансформаційної економіки [Текст] / Є.В. Хлобистов; РВПС України НАН України [відп. ред. Дорогунцов С.І.]. – К.: Агентство «Чорнобильінтерінформ», 2004. – 336 с.
18. Хлобистов Є.В. Проблеми забезпечення екологічної безпеки в умовах трансформації економіки України: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук: спец. 08.08.01 економіка природокористування та охорони навколишнього середовища / Є.В. Хлобистов. - К.: РВПС України НАН України. - 2005. - 34 с.
19. Хлобистов Є.В. Суспільні конфлікти у сфері екологічної (природно-техногенної) безпеки / Є.В. Хлобистов, Л.В. Жарова [Текст] // Механізм регулювання економіки. – 2011. – №1. – С. 16 – 23.
20. Экономический потенциал административных и производственных систем: Монография [Балацкий О.Ф., Лапин Е.В., Акуленко В.Л. и др.]; под общей ред. О.Ф. Балацкого. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2006. – 973 с.
21. Якість життя в регіонах України: посткризовий зріз [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.icps.com.ua/files/articles/65/31/Quality_of_life_WeeklyUA_08092011.ppt